

**UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMI UCHUN O'QUV-DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH
VA TAKOMILLASHTIRISH****Sarieva Munira Ramatillaevna** – *assistent o'qituvchi*munirasariyeva1@gmail.com*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti***СОЗДАНИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕБНО-ДИДАКТИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ
ДЛЯ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ****Сариева Мунира Раматиллаевна** – *ассистент преподаватель**Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза***CREATING AND IMPROVING EDUCATIONAL AND DIDACTIC MATERIALS
FOR THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM****Sarieva Munira Ramatillaevna** – *assistant teacher**Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz*

Tayanch so'zlar: uzluksiz ta'lim, o'quv-didaktik materiallar, ta'lim sifati, pedagogik texnologiya, mustaqil fikrlash, o'quv jarayoni, innovatsion yondashuv.

Rezyume. Maqolada uzluksiz ta'lim tizimi uchun o'quv-didaktik materiallarni yaratish va takomillashtirishning dolzarbligi yoritilgan. O'quv-didaktik materiallarning ta'lim jarayonidagi o'rni, ularning o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'quv materiallarini loyihalash va ularni takomillashtirish orqali ta'lim samaradorligini oshirish masalalari ko'rib chiqilgan.

Ключевые слова: непрерывное образование, учебно-дидактические материалы, качество образования, педагогическая технология, самостоятельное мышление, учебный процесс, инновационный подход.

Резюме. В статье рассматривается актуальность создания и совершенствования учебно-дидактических материалов для системы непрерывного образования. Анализируется роль учебно-дидактических материалов в образовательном процессе, их значение в развитии знаний, умений и компетенций учащихся. Также рассматриваются вопросы повышения эффективности обучения через проектирование и совершенствование учебных материалов на основе современных педагогических подходов.

Key words: lifelong education, educational-didactic materials, quality of education, pedagogical technology, independent thinking, learning process, innovative approach.

Summary. The article discusses the relevance of creating and improving educational-didactic materials for the lifelong education system. It analyzes the role of educational materials in the learning process and their importance in developing students' knowledge, skills, and competencies. It also considers improving learning effectiveness through the design and enhancement of educational materials based on modern pedagogical approaches.

Kirish. Uzluksiz ta'lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin tutib, malakali kadrlar tayyorlashning asosiy poydevorini tashkil etadi. Mazkur tizimda ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini rivojlantirish bevosita o'quv-didaktik materiallarning mazmuni va ularning metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishiga bog'liqdir. Shu sababli o'quv-didaktik materiallarni yaratish va takomillashtirish masalasi bugungi kunda dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Ta'lim jarayonida didaktik materiallar o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etuvchi asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, bilimlarni amaliyot bilan bog'lash, shuningdek, o'quv materiallarini tizimli va izchil o'zlashtirishga yordam beradi. Shu jihatdan didaktik materiallar faqat axborot manbai emas, balki ta'lim jarayonining maqsadi, mazmuni va metodlarini o'zida mujassam etgan yaxlit pedagogik tizim sifatida qaraladi.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang'ich ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarning bilish faolligini oshirish bevosita foydalaniladigan didaktik materiallar mazmuni va tuzilishiga bog'liq.

V.V.Kraevskiy "didaktik material" tushunchasini nazariy jihatdan tahlil qilishga alohida ahamiyat qaratadi. U didaktik materialni faqat o'quv axboroti yig'indisi sifatida emas, balki ta'lim jarayonining maqsadi, mazmuni va

metodlari bilan uzviy bog'liq bo'lgan yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqadi. Kraevskiy fikricha, didaktik material o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qilishi bilan birga, ularning tafakkurini rivojlantirish va mustaqil o'qish faoliyatini tashkil etishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli didaktik materialni tanlash va tuzishda uning ilmiyligi, tizimliliigi hamda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mosligi asosiy mezon bo'lishi lozim [1].

V.V.Kraevskiyning yozishicha, didaktik material o'quv kursining tarkibiy qismi bo'lib, unda pedagogik faoliyatning me'yoriy sohasi aks etadi. Didaktik material o'qitish faoliyatining ikki xil nuqtai nazarini yoritib, ikki xil ish bajaradi: ta'lim vositasi; o'qitish faoliyati loyihasi.

Didaktik materiallar - bu biror bir ko'rinishda ifodalangan bilimni taqdim qilishdir. Umumiy qilib didaktik materiallar deganda, bilish jarayonida pedagogik jihatdan ishlov berilgan va tizimga solingan maqsadli vazifalar to'plamini tushunish mumkin.

Boshlang'ich ta'limga oid didaktik materialning ta'lim jarayoniga qadar bo'lgan holati darslik muallifining pedagogik layoqatiga, uning ta'lim jarayoni mohiyatini bilishiga, ma'lumot mazmuniga pedagogik ishlov berish va didaktik loyihalash sohasidagi mahoratiga bog'liq.

Boshlang'ich ta'limga taalluqli didaktik materialning ikkilamchi loyihalari dars loyihasi, ko'rgazmali qurollar (tabiiy materiallar, illyustratsiya, chizma, audio va video

materiallar), o'quv topshiriqlari tizimi (test topshiriqlar, o'yin topshiriqlari, tarqatma materiallar to'plamlari) dan iborat bo'lib, ularga pedagogik jihatdan ishlov berilib, darslikdagi mavjud holatdan yangi holatga o'tkaziladi. Boshlang'ich ta'lim o'quv-didaktik materialini umumlashtirish, umumiy qoida va qonuniyatlarga ko'ra alohida misol, topshiriqlar asosida oydinlashtirish mualliflarning tajriba va mahoratlariga bog'liq.

Boshlang'ich ta'lim darsliklarining pedagogik ishlov berilgan eng kichik qismi didaktik material hisoblanadi. Didaktik material o'quvchilarga mo'ljallangan darsliklar, o'quv qo'llanmalari, kitoblari va boshqa materiallarda, o'qituvchiga yordam beradigan metodik tavsiyalarda yoritiladi.

Bizningcha, didaktik materiallar muayyan o'quv fani mazmunini yorituvchi va maqsadini ifodalovchi, o'quvchilarning o'zlashtirishi uchun moslashtirilgan bilimlar tizimidan iborat.

O'quv materiallari axborot manbai bo'lib, boshlang'ich ta'lim jarayonini loyihalashda o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishi uchun "moslashtiriladi".

Boshlang'ich ta'lim o'quv materiallari o'qituvchining shaxsiy yondashuviga muvofiq loyihalandi va mazkur loyiha asosida o'rganiladigan mavzular o'quvchilarga ma'lum ketma-ketlikda uzatiladi.

Didaktik materiallarni loyihalash uni o'rganish va mustahkamlash, takrorlash va amaliyotga tadbiiq qilish, umumlashtirish va nazorat qilish jarayonlari bilan uzviy bog'liq bo'lib ta'lim jarayonining samaradorligini taminlaydi.

So'nggi yillarda hamdo'stlik mamalakatlari olimlari bilan bir qatorda o'zbek olimlari ham darsliklar va o'quv materiallari yaratish muammosini tadbiiq etishga alohida e'tibor qaratib boshladilar. Chunonchi, D.Shodiev, R.Safarova, va M.Rixsievalar tomonidan umumiy o'rta ta'lim maktablari darsliklarini tekshirish va baholash mezonlar, maktab darsliklarining yangi avlodiga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish borasida amaliy harakatlar olib borilgan bo'lsa, M.Maxmudov ta'limni didaktik loyihalash tamoyillari, o'quv material va uning turli shakllarini loyihalash muammosini tadbiiq etishga oid ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirgan.

Yuqorida nomlari qayd etilgan mualliflar tomonidan didaktik materiallarni takomillashtirishning umumiy jihatlari borasida nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan qarashlar ilgari surilgan bo'lsada, ayni vaqtga qadar boshlang'ich ta'lim o'quv fanlari bo'yicha yaratilgan darsliklar didaktik materiallarini takomillashtirishning didaktik jihatlari tadqiq etilmagan.

Boshlang'ich ta'lim darsliklarida o'z ifodasini topgan didaktik materialning asosiy hajmini DTS va o'quv dasturlarida belgilangan me'yoriy bilimlar egallaydi.

Boshlang'ich ta'lim darsliklaridagi didaktik materiallarni takomillashtirishning samarali usullarini ishlab chiqish, uzluksiz ta'lim tizimi uchun o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish konstepstiyasi, davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturi, darslik hamda o'quv material orasidagi muvofiqlikni ta'minlashga jiddiy e'tibor berish, ular orasidagi uzviylikni ta'minlash, shuningdek, yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash va o'z vaqtida bartaraf etish zarur.

Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti o'z mohiyatiga ko'ra o'quv dasturlari, darsliklar, qo'llanmalar

va boshqa hujjatlarni yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ayni paytda DTS asosidagi o'quv dasturlarini takomillashtirish, ulardagi o'quv materiallari uchun belgilanayotgan yuklamani o'rganib chiqish asosida darsliklardagi ortiqcha takrorlashlarni bartaraf etish hamda muqobil va raqobatbardosh darsliklarni yaratishga alohida e'tibor berilmoqda. Zero, yagona o'quv darsligi asosida boshlang'ich ta'lim jarayonini tashkil etish o'quvchilar, xususan, materiallarni o'rta va past darajada o'zlashtiradigan o'quvchilar uchun jiddiy qiyinchilik tug'diradi. O'quvchini mustaqil bilim olish malakalar bilan qurollantirish zaruriyati o'quv materiallarini didaktik jihatdan maxsus ravishda qayta ishlashni taqozo qiladi.

Darslikning didaktik tizimi vazifalari qat'iy belgilab berilmaydi, u o'zgaruvchan, harakatchan bo'lib, ta'lim jarayonining dolzarbligi shuningdek, ta'lim turi, didaktik konstepstiya va o'quv fani mazmuniga muvofiq tanlanadi. Darsliklarning funkstional yuklamasini kamaytirish uning tarkibiy tuzilishini takomillashtirishni talab etadi.

D.D.Zuev maktab darsliklarining tarkibiy tuzilishini tahlil qilar ekan, u darslikning asosiy elementlari sifatida matnlar (asosiy, qo'shimcha va ilova matnlar), shuningdek, matndan tashqari qismlar (o'zlashtirish apparati, tasvirlar va yo'naltiruvchi apparat)ni alohida ajratib ko'rsatadi. Bu yondashuv darslikning didaktik jihatdan mukammal tuzilishini ta'minlashga xizmat qiladi va o'quv materialini tizimli o'zlashtirish imkonini kengaytiradi [2]. Muallifning fikricha, darsliklarning tarkibiy qismlari bir- biriga o'zaro muvofiq holda tanlanadi.

V.G.Beylinson o'z izlanishlarida darsliklar o'quv materiallarini loyihalash masalasini tadqiq etar ekan, unda yo'naltiruvchi apparatning alohida o'rin tutishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, yo'naltiruvchi apparat o'quvchilarga o'quv materialini tizimli o'zlashtirish, asosiy tushunchalarni ajratib olish hamda mavzular o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni anglashga yordam beradi. Shu orqali darslik faqat axborot manbai bo'lib qolmay, balki o'quvchini mustaqil o'qishga yo'naltiruvchi didaktik vosita vazifasini ham bajaradi [3]. Muallifning fikricha, yo'naltiruvchi apparat quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topadi:

1) kirish; 2) mundarija, 3) boblarga ajratish; 4) shartli belgilar; 5)ko'rsatkichlar; 6) bibliografiya; 7) kolontitul (sahifa tepasidagi mavzu nomi).

O'quvchilarni darsliklar bilan mustaqil ishlashga yo'naltirishda va didaktik materialni talab darajasida o'zlashtirishlarini ta'minlashda yo'naltiruvchi apparatning tarkibiy tuzilmasidan o'rin olgan materiallar o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

V.V.Davidov o'quv materialini tashkil etgan tushunchalar tizimini shakllantirish jarayoniga nisbatan bir qator mantiqiy-psixologik talablarni qo'yadi. Uning fikricha, ta'lim jarayonida o'quv materiallari oddiydan murakkabga emas, balki umumiydan xususiyga qarab rivojlanishi lozim. Shuningdek, o'quvchilar nazariy tushunchalarning mohiyatini chuqur anglab yetishlari, ularni amaliy vaziyatlarda qo'llay olishlari va tushunchalar o'rtasidagi ichki bog'liqlikni mustaqil aniqlay olishlari zarur. Davidov ta'lim jarayonida nazariy fikrlashni rivojlantirishni asosiy maqsad sifatida ko'radi va tushunchalar tizimi aynan shu yo'nalishda shakllantirilishi kerakligini ta'kidlaydi [4].

V.V.Davidov o'quv materialini tashkil etgan tushunchalar tizimini shakllantirish jarayoniga nisbatan quyidagi mantiqiy- psixologik talablarni qo'yadi:

- muayyan o'quv fani yoki uning asosiy bo'limlari tarkibiy tuzilishi bilan bog'liq tushunchalarning o'quvchilar tomonidan ularni keltirib chiqaruvchi moddiy sharoitlar mohiyatini tahlil etish yo'li bilan o'zlashtirilishi lozim;

- umumiy va mavhum bo'lgan tushunchalarni o'zlashtirish alohida va aniq tushunchalar bilan tanishishdan avval amalga oshirilishi kerak;

- u yoki bu tushunchaning moddiy manbalarni o'rganishda o'quvchilar mazkur tushunchaning ob'ekti, mazmuni va tarkibiy tuzilishini belgilab beruvchi genetik, boshlang'ich hamda umumiy bog'lanishlarni topa olishlari zarur;

- mazkur aloqalar predmet-grafikli yoki belgili modellar vositasida amalga oshiriladi;

- o'quvchilar shunday predmetli harakatni vujudga keltirishlari kerakki, uning vositasida o'quv materiallarida o'z aksini topgan ob'ekt mohiyatini yorituvchi muhim aloqalarni aniqlash va xossalarni o'rganishi zarur;

- o'quvchilar predmetli harakatlarni bajarishdan asta-sekin aqliy faoliyatni bajarishga kirishishlari lozim.

Demak, o'quvchilar boshlang'ich ta'lim darsliklaridagi o'quv materiallari asosini tashkil etgan tushunchalarni ma'lum ketma-ketlik va izchillikda o'zlashtirishlari, ular orasidagi aloqa va munosabatlarni modellarda aks ettira olishlari ular tomonidan fan asoslarini chuqur egallashlari uchun sharoit yaratadi. Darsliklarida ushbu faoliyatni amalga oshirishga doir mashqlar o'z ifodasini topishi zarur. Ta'lim berish jarayoni intellektual faoliyat va mantiqiy

munosabatlarning yuzaga kelishiga to'la zamin yaratmaydi. O'zlashtirilayotgan material o'quvchi uchun shaxsiy ma'no kasb etadi. Ya'ni, ta'lim bir xil sharoitda berilsada, o'quvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish turlicha bo'lishi mumkin. Shunga qaramay tadqiqot qilish maqsadida o'quv materialini loyihalashda ushbu muammoni hal etish va ta'lim berishning qulay usullarini qo'llash ijobiy natijalar beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, uzluksiz ta'lim tizimi uchun o'quv-didaktik materiallarni yaratish va takomillashtirish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Chunki didaktik materiallarning mazmuni, tuzilishi va metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi o'quvchilarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishiga, mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga hamda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib aytish mumkinki, o'quv-didaktik materiallar ilmiylik, tizimlilik, izchillik va yosh xususiyatlariga moslik tamoyillari asosida ishlab chiqilganda ta'lim jarayoni samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quv materiallarini yanada qulay, tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etish imkonini beradi. Shu bilan birga, o'quv materiallarini takomillashtirish jarayonida ularni real ta'lim amaliyotiga moslashtirish, o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish hamda mustaqil o'qish faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa uzluksiz ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Краевский В.В. Основы обучения: дидактика и методика. – Москва: «Педагогика», 1989.
2. Зуев Д.Д. Школьный учебник (Теоретико-методологические основы создания учебника). – Москва: «Педагогика», 1983.
3. Бейлинсон В.Г. Учебник и его функции в учебном процессе. – Москва: «Педагогика», 1986.
4. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении (логико-психологические проблемы построения учебных предметов). – Москва: «Педагогика», 1972.
5. Mavlonova R.A., To'rayeva O.T. Pedagogika. – Toshkent: «O'qituvchi», 2015.